

Woelingen te Gent in 1848

In 1845 begon een economische crisis zich in Europa te laten gelden. In de volgende jaren nam ze steeds aan hevigheid toe. Daarbij kwam, dat de tarwe en aardappeloogst in die jaren herhaaldelijk mislukte. Dit bracht aan velen de ondergang, aan de meesten nijpende nood; de sociale tegenstellingen werden daardoor veel scherper, en het maatschappelijke evenwicht geraakte ondermijnd. In de meeste landen heersten toen eng-conservatieve regimes, die moedwillig de ogen gesloten hielden voor de diepe economische en sociale evolutie van hun tijd. Reeds lang had deze heilloze politiek verzet uitgelokt; thans vergroedden politieke malaise en economische nood tot een revolutionaire gezindheid die in 1848 Europa op haar grondvesten zal doen daveren. In België ging het enigszins anders: de betrekkelijk vooruitstrevende grondwet van 1830 was soepel genoeg gebleken opdat reeds in 1847, en binnen de vreedzame perken van de wettelijkheid, de politieke ontevredenheid een uitweg vond in het verkiezen van een massale liberale meerderheid. Dit werkte als een veiligheidsklep en de politieke spanning verminderde. Wel kende ons land in 1848 de weerslag van de Europese revolutie, maar dan in mildere vorm. Dit zal, naar we hopen, blijken uit de hiernavolgende bladzijden. Meer dan elke andere stad in België, beleefde de Arteveldestad toen bewogen dagen, en deze gebeurtenissen zijn het die we pogen hier uiteen te zetten.

*
* * *

Middenin een vrijwel uitsluitend agrarisch platteland, was onze stad in 1848 een industrieel eiland (1). Naast enige secundaire bedrijven

(1) De provincie Oost-Vlaanderen bezat toen een bevolking van 781.000 zielen (*Statistique de la Belgique, Population, Mouvement de l'Etat Civil pendant l'année 1848*, p. 263) waaronder slechts 55.000, hetzij 7°/_o van de Industrie leefde (cijfers van 1846, in *Résumé de la Statistique générale de la Belgique*, années 1841-50 p. 464-5, in BULLETIN DE LA COMMISSION CENTRALE DE STATISTIQUE t. V, 1853).

die met de bevoorrading verband hielden — brouwerijen, suikerraffinaderijen, olieslagerijen en dergelijke—⁽¹⁾, naast een enkel groot metaalbedrijf, De Phoenix, was Gent toen reeds het kleine Manchester, de textielstad met haar vlasspinnerijen en haar katoenspinnerijen, weverijen en drukkerijen ⁽²⁾. De sociale structuur van de bevolking werd vanzelfsprekend sterk beïnvloed door deze economische toestand. Dit blijkt al dadelijk uit enkele cijfers. De bevolking van de stad bedroeg op 31 December 1847 rond de 105.000 zielen. De meest gegoeden wonden overwegend in het centrum; binnen de vroegere stadsomwalling leefden 92.000 lieden, de overige 13.000, bijna zonder uitzondering arbeiders, verbleven in de voorgeborchten ⁽³⁾. 7.764 gezinshoofden betaalden patent, d.i., oefenden een handel of bedrijf uit ⁽⁴⁾. Er waren ook 5.014 eigenaars ⁽⁵⁾. Dit waren ten dele dezelfde als de patentbetalers, aangezien het globale aantal belastingsbetalers 11.050 bedroeg ⁽⁶⁾.

De rechtstreekse belasting woog toen practisch alleen op de gegoeden. De stad telde dus 1150 gegoede gezinnen wat, aan 4,671 individuen per gezin ⁽⁷⁾, een totaal van 51.000 zielen maakt. Er waren ook nog 3.492 dienstboden ⁽⁸⁾. Het overige van de Gentse bevolking, hetzij

(1) Ze worden opgesomd in de *Wegwijzer der Stad Gent*, 1848 pp. 391-425. De suikerraffinaderij schijnt nochtans van meer dan lokaal belang te zijn geweest, zowel als de olieslagerij, aangezien aan die takken een afzonderlijke rubriek wordt voorbehouden — naast de textiel en metaalfabrieken, — in de overzichten van de industriële toestand van de stad, die elk jaar worden gedrukt in de *Rapport du collège sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Gand*.

(2) Al deze bedrijven worden insgelijks opgesomd in de *Wegwijzer*, p. 407-8.

(3) *Rapport présenté...* le 13 octobre 1849, p. 165.

(4) *Ibid.*, p. 127.

(5) *Ibid.*, p. 124.

(6) *Ibid.*, p. 165. Er staat « qui paient patente ou contribution personnelle, » echter moet hier, « ou foncière » zijn weggevallen of ondervestaan, aangezien al de Heden welke deze belastingen niet betalen daarna als « ouvriers » worden aangeduid. Welnu er waren drie basissen van rechtstreekse belasting: de patent op het bedrijf, de persoonlijke belasting op huren van huizen, houden van dienstboden, paarden, vensters, haarden, en de grondbelasting.

(7) Deze inlichting werd me allervriendelijkst verstrekt door mijn vriend en collega prof. M. Dumont.

(8) *Rapport présenté...* le 25 novembre 1848, p. 101.

105.000 min de 51.000 gegoeden en de 3.500 dienstboden vormde de proletarische klasse, 50.000 man sterk.

De Gentse bevolking omvatte dus ongeveer 50.000 leden van de arbeidersstand, 51.000 leden van de burgerij in de breedste betekenis van dit woord, tenslotte 3.500 dienstboden.

Doch uitdrukkingen als « burgerij » en « gegoeden » zijn hier misleidend, omdat sociaal en economisch enorme verschillen kunnen bestaan binnen deze stand. Men dient dus de samenstelling van die « gegoede stand » verder te ontleden.

In de loop van 1848 werd de kiescijns — het minimum bedrag van rechtstreekse belasting dat vereist werd om kiesrecht te verwerven — uniform op 42 fr. gebracht. Onder deze wetsbepaling waren er te Gent 3244 kiezers (1). Men bezit lijsten van die kiezers ingedeeld op de basis van hun beroep (2). Uit die lijsten blijkt dat ze fabrikanten, negocianten, hoge ambtenaren, magistraten, beoefenaars van vrije beroepen zijn, ofwel neringdoeners (winkeliers, herbergiers, ambachtslui). Op de 3244 kiezers zijn er een klein tweeduizend neringdoeners. Maar we weten reeds dat 7.764 personen te Gent patent betalen, dus een handel of bedrijf uitoefenen. Dat zijn, eenerzijds, de fabricanten en groot-handelaars — nagenoeg 460 in getal, blijkens de lijst, — en anderzijds het klein tweeduizend neringdoeners-kiezers. Maar die twee groepen tellen samengeteld nog geen tweeduizend vijfhonderd leden. Er zijn dus ruim 5.000 patentbetalers die we onder de kiezers niet terugvinden. Ze betalen dus min dan 42fr. belasting, en kunnen dan niets anders dan zeer kleine neringdoeners geweest zijn.

Eenzelfde toestand blijkt uit een andere beschouwing. Er zijn 11.050 belastingbetalers, waaronder 7764 patentbetalende. Waarvan leven de 3216 overige belastingbetalers? Niet van een handel of bedrijf; waarvoor ze patent zouden moeten betalen. Van het uitoefenen van een vrij beroep? Toegegeven, voor een deel. Uit de kiezerslijsten blijkt dat er zowat 320 advocaten, geneesheren, hoge ambtenaren, magistraten en officieren aanwezig zijn. Verder zijn er circa 440 eigenaars en renteniers, maar dat alles samen laat nog 2500 belastingbetalers zonder

(1) *Ibid.*, p. 16.

(2) *Ibid.*, p. 17.

verklaring. Ze leven niet van een bedrijf of handel, en kunnen dus slechts lage ambtenaren, bedienden, kleine renteniers, kleine eigenaars misschien zijn.

Het opvallende verschil tussen het aantal kiezers — d.w.z., lui die de betrekkelijk kleine som van 42 fr. belasting betalen — en dat der belastingbetalers bewijst dus heel duidelijk het bestaan van een zeer talrijke massa van zeer geringe middenstand.

Een laatste opmerking nog: doordat de kiescijns in 1848 gewijzigd werd, en voorheen niet dezelfde was voor gemeentelijke en wetgevende verkiezingen, kan een zeer ruwe indeling van de bezittende klasse naar het vermogen worden gegeven. Zo blijken er 1097 gezinshoofden te zijn, die ten minste 169 fr. belasting betalen, 722 die meer dan 100 maar minder dan 169 fr. betalen, en 1425 die meer dan 42 maar minder dan 100 fr. betalen. En hier is er iets vreemds. Men zou verwachten, dat de economische-sociale structuur van een bevolking de vorm aanneemt van een pyramide, met aan de spits een kleine groep zeer gegoeden en dan steeds talrijker groepen van minder en minder bezittende. Welnu, zo is het te Gent niet. De eerste groep, de meest gegoede, is in verhouding veel talrijker dan de twee volgende. Hier volgt immers de tabel:

A. Meer dan 169 fr.	1097 (1) ^a
B. Tussen 169 en 100 fr.	722 (2) ^b
C. Tussen 100 en 42 fr.	1425 (3) ^c .
D. Tussen 42 en 0 fr.	7.806 (4) ^d .

Zóals men het verwacht, is de laagste groep veel talrijker dan de voorgaande, maar des te opvallender is dat groep C niet veel talrijker is dan groep A, en groep B zelfs minder talrijk. De drie vierden van

(1) T.t.z. zij die vóór de verlaging van de kiescijns in 1848, reeds kiesrecht bezitten. Zie *Rapport...* 9 octobre 1847 p. 7.

(2) T.t.z. zij die vóór de verlaging van de kiescijns in 1848, stemrecht bezitten voor de gemeenteraad maar niet voor het parlement. Ibid..

(3) T.t.z. zij die slechts na de verlaging der kiescijns in 1848 kiesrecht verkrijgen voor het parlement. (*Rapport...* 25 novembre 1848, p. 16).

(4) Verschil tussen het totaal aantal stemgerechtigden met de kiescijns aan fr.42, en het totaal aantal belastingbetalers van 11.050, cf. supra.

de belastingbetalers behoren tot groep D, het is begrijpelijk genoeg, maar hoe daarmee te verenigen dat slechts een ruim 10 % in groep C liggen, d.w.z. in een groep die door zijn onderste grens aan de laagste groep raakt en waarvan de bovenste grens 5 maal hoger is dan het minimum? Het is heel duidelijk: de blijkbaar artificiële cijfers brengen ons hier in contact met een sociaal-economische realiteit: er bestaat waarlijk een sociale laag die men o.m. kan karakteriseren door het feit dat haar inkomen aan een belasting lager dan 20 fr. beantwoordt.

Het geldt hier geen mathematisch verschijnsel maar een werkelijke sociale grens. Groep D is niet zo talrijk omdat het logisch is dat de laagste groep de talrijkste is, maar omdat er een specifieke klasse bestaat van mensen met een inkomen van deze orde van grootte. En groep A biedt de perfecte tegenhanger. Het is op eerste gezicht onbegrijpelijk dat groep A niet veel kleiner is dan groep C. Spontaan immers zou men in de buurt van de grens van fr. 42 een opeenhoping van belastingbetalers verwachten, waardoor groep C heel wat talrijker zou moeten worden dan groep A. Zo is het niet. Waarom? Wel, weer dunkt het ons, omdat fr. 169 weer een reële en geen mathematische grens is. Er bestaat waarlijk een sociale groep met hoog inkomen, en als criterium voor die groep gaat het feit op dat aan zijn inkomen een belasting van mistens 169 beantwoordde. Het is immers opvallend dat ondanks het enorme verschil tussen het minimuminkomen van groep C (20 fr.) en het maximum van groep B (169), groep B en C samen nauwelijks het dubbel aantal gezinnen omvatten van groep A alleen. Aan een inkomen dat in de verhouding van acht tot een daalt, en dat dan nog de bovengrens van de onderste sociale groep waarvan we het bestaan vaststelden benadert, beantwoordt dus slechts een verdubbeling van het aantal betrokken gezinnen.

Om te besluiten dan: de Gentse bevolking omvat in 1848 een groep vrij gegoeden, die afgezonderd aan de spits staan en zowat 1100 gezinnen (5 % van de bevolking) omvat, een zeer geringe middenstand die een derde van de bevolking uitmaakt, 50 % van arbeidersgezinnen, ten slotte nog een 2100 gezinnen die de overgang maken tussen de rijkste burgerij en de geringe middenstand.

— Hoe was op het ogenblik dat ons aanbelangt de economische conjunctuur te Gent?

Schitterend was de financiële toestand van de nijverheid niet. Ze was betrekkelijk jong en had reeds zware slagen geleden zonder ooit grote reserves te kunnen opbouwen, het belgische bankwezen was ook van recente oorsprong en vrij onbeholpen; het had in 1839 een zware slag gekregen en was daarvan in 1848 nog niet bekomen, zodat crediet voor de industriëlen op korte en a fortiori op lange termijn vrijwel onvindbaar was, en daarenboven waren de jaren welke aan 1848 voorafgaan uitgesproken crisisjaren. 1847, na 1846, was buitengewoon slecht geweest vooral voor de katoenbranche, verreweg de belangrijkste te Gent. Op het einde van 1847 had een plotse daling van de prijs van de grondstof aan de fabrikanten die voorraden bezaten, enorme verliezen berokkend. Vele katoenbedrijven waren dan ook stilgevallen, de andere werkten niet op volle kracht. Het vlas had beter weerstand geboden, de eerste weken van 1848 beleefden zelfs een heropleving voor die tak van de textiel. Wat het metaalbedrijf betreft, volstaat het te zeggen dat de Phoenix, die in 1846 nog 600 werklieden gebruikte, er in September nog 300 telde en die dan nog « slechts » 8 uren per dag (tegen een normale werkdag van 13-14 uren) te werk werden gesteld. In Maart 1848 zal dat metaalbedrijf nog een aantal krachten moeten afdanken⁽¹⁾. De financiële toestand van de industrie zo slecht zijnde, moesten de industriëlen zich allesbehalve gerust gevoelen. Persoonlijk zeer rijk waren ze niet⁽²⁾, en hun vooruitzichten hingen dus af van de onmiddelijke toekomst.

Was de toestand van de industriëlen niet al te best, die van de ar-

(1) Zie *Rapport... présenté le 25 novembre 1848* (handelt over 1847) pp.138-144, *Rapport... présenté le 13 octobre 1849*, pp. 153-161 (over 1848).

(2) Het heeft ons inderdaad getroffen dat geen enkel Gents industrieel voorkomt op de lijst van de verkiesbaren voor de senaat. (Zie de lijst van 1848 in de *Moniteur Belge*, 1848, 1er semestre, p. 1518). Daar de verkiesbaarheidslijns voor de senaat zeer hoog was (1000 gulden, dit is 2116 fr.) staat het verschijnen op de lijst der verkiesbaren gelijk met een brevet van hoge rijkdom. De 54 namen die voor Oost-Vlaanderen worden aangegeven zijn allen voor zover we konden nagaan namen van grootgrondbezitters, meestal edellieden. De Gentse industriële burgerij is dus wel typisch een opkomende klasse.

beiders was verschrikkelijk. De textielindustrie betaalde veel lager lonen dan de andere takken van nijverheid. De lonen in metaalnijverheid (rond Luik) en in de koolmijnen schijnen inderdaad heel wat beter te zijn. In sommige takken van de textiel te Gent waren ze echter zo laag, dat zelfs de handelskamer erkende dat men er niet mee leven kon; dit was nml. het geval in de katoendrukkerijen die dan ook geen werkvolk meer konden vinden. Maar zelfs in de katoenweverijen en spinnerijen waren de lonen, voor een werkdag van 13 uren, van fr. 1,55 voor de mannen, fr. 1,08 voor de vrouwen, fr. 0,50 voor de meisjes onder de 16 jaar, fr. 0,46 voor de jongens onder de 16 jaar. Ook op die voorwaarden trouwens mochten zij die werk vonden zich gelukkig achten. De werkloosheid was immers zeer groot en in 1847 waren er te Gent 4147 gezinnen (ttz. 19370 individuën) die uitsluitend van de Openbare Onderstand leefden en 4257 gezinnen (19883 individuën) die er ten dele van bestonden (1). Dit wil zeggen dat nagenoeg een vijfde van de bevolking volledig onbekwaam was om in haar behoeften te voorzien.

Dat dit een tamelijke algemene toestand was, en hoe erg hij was blijkt uit het feit dat in Maart 1847 ernstige onlusten uitbraken, eerst, te Brugge (2 Maart), dan te Kortrijk (9 Maart), te Geeraardsbergen (10 Maart), te Ronse (12 Maart) en te Gent tenslotte op Maandag 17 Mei. Vooral in deze laatste stad ging het er hard aan toe. Vele bakkerijen werden geplunderd en het leger moest met de meeste strengheid ingrijpen.

En toch was de toestand van de arbeiders nog beter dan die van het platteland. Het is immers bekend dat juist in die jaren het herhaaldelijk mislukken van de oogst, de aardappelplaag en vooral het opkomen van de gemechaniseerde vlasnijverheid die aan de boeren het belangrijke deel van hun inkomen, dat van het spinnen en weven van vlas

(1) Zie hier de evolutie van deze cijfers:

Volledig behoefstig.

Ten dele behoefstig.

1845	3265 gezinnen	2625 gezinnen (<i>Rapport..</i> 14 oct. 1846) p.56).
1846	3794	3353 gezinnen (<i>Rapport...</i> 9 oct. 47 p. 320).
1847	4147 gezinnen	4257 gezinnen (<i>Rapport..</i> 25 nov. 48 p. 39).
1848	4262 gezinnen	5409 gezinnen (<i>Rapport...</i> 13 oct. 49 p. 58).

aan huis voortkwam, onttrokken had, een echt middeleeuwse hongersnood op het vlaamse platteland had verwekt (1).

* * *

Laten we thans vluchtig de politieke toestand te Gent ontleden. Zoals men weet — en het blijkt trouwens uit het voorgaande, — had in die tijd slechts een beperkt deel van de bevolking actieve politieke rechten, meer concreet uitgedrukt, het stemmings-of verkiezingsrecht in parlement, provinciale raad en gemeenteraad. Het criterium was er een van financiële aard : men diende een bepaald minimum aan rechtstreekse belasting te betalen (de Kiescijns). Daaruit volgt dat slechts de gegoeden stemrecht hadden. Na de verlaging van de kiescijns die in Maart 1848 werd gestemd en zich slechts zal laten gelden in de verkiezingen van Juni 1848 waren er te Gent ongeveer 3240 kiezers. Vòòr deze hervorming, d.w.z. op het oogenblik waarop de onlusten zullen uitbreken, waren er slechts 1097. Aangezien het uit de lijsten van de 3244 kiezers van Juni 1848 blijkt, dat daaronder een klein twee duizend neringdoeners waren, en het hoogstwaarschijnlijk die zijn welke door de verlaging van de kiescijns stemrecht verwierven — volgt daaruit dat het kiezerkorps van 1847 vrijwel uitsluitend samengesteld was uit de zeer gegoeden, fabricanten, groothandelaars, grondbezitters, hoge ambtenaren, beoefenaars van vrije beroepen en dergelijke.

Het is voldoende bekend dat in die tijd er slechts twee partijen in België bestonden : de katholieke of conservatieve partij, die, grosso modo, vooral de agrarische belangen voorstond, en de liberale partij, die over het algemeen haar aanhangers vond in de steden en bij hen die van nijverheid en handel leefden. Beide partijen waren natuurlijk te Gent vertegenwoordigd ; maar in deze industriële stad bij uitstek bezaten de liberalen een verpletterende meerderheid (2). Daarmee is echter

(1) Deze crisis werd grondig bestudeerd door G. JACQYEMYS, *Histoire de la crise économique des Flandres* (1845-50), Bruxelles 1929).

(2) De verkiezingen van 1847 — die wel is waar een vooruitgang voor de liberalen in gans het land betekenen — geven aan de Gentse liberalen gemiddeld 750 stemmen voor elke candidaat terwijl de katholieke candidaten gemiddeld ongeveer 200 stemmen behaalden.

niet alles gezegd over de gentse politieke verhoudingen. De specifieke gentse atmosfeer werd nog gekenmerkt door andere fenomenen : in de eerste plaats, het orangisme.

Het is voldoende bekend, dat de gentse textielnijverheid een geweldige bloei kende tijdens de hollandse overheersing, toen de markten van Nederlands Indië voor haar open stonden. Het is begrijpelijk dat de gentse industriëlen de hollandse overheersing dan ook zeer genegen waren en dat ze niet dan met veel weerzin in de scheuring van 1830 berustten. Ook na dat ogenblik bleef het orangisme — d. w. z. de trouw aan het huis van Oranje — te Gent overheersend in de kringen van de industriële burgerij. Het beste en in de stad meest gelezen dagblad, *Le Messenger de Gand*, telde zowat 700 abonneuten (1), wat wellicht overeenstemt met de numerieke sterkte van het orangisme onder de Gentse burgerij (en men weet dat het aantal kiezers tot in 1848 slechts 1097 bedroeg). Met de tijd was dat orangistische gevoelen wellicht zeer platonisch geworden (2), maar al konden de orangisten niet meer oprecht geloven dat de hereniging met Holland nog mogelijk was, dan toch bleven ze grondig wantrouwig tegenover de Belgische staat en regering. De gentse liberalen zijn in die periode in beginsel voor elke oppositie tegen de belgische regering gewonnen.

En dit verklaart dat velen onder hen dan sympathie gingen koesteren door een beweging, die althans dit met hun strevingen gemeens had dat ze tegen de bestaande staat van zaken in België gekant was : de radicale en republikeinse beweging (3).

(1) Althans in 1842 en de onmiddellijk voorafgaande jaren. Men kent de oplagen van de belgische dagbladen danks zij de *Notice statistique sur les journaux belges* van J. MALOU, die helaas maar tot 1842 gaat (*BULLETIN DE LA COMMISSION DE STATISTIQUE*, I, 1843, pp. 273 sqq.) Over de andere Gentse bladen die in 1842 reeds verschenen leren we uit datzelfde artikel, dat de *Gazette van Gent* gemiddeld 800 abonneuten telt, — het blad is liberaal en licht orangistisch. *L'Organe des Flandres*, blijkbaar het blad der Gentse katholieke burgerij, telt ongeveer 250 abonneuten, de Vlaamse tegenhanger van *l'Organe*, *De Vlaming*, ongeveer 650, een ander katholiek blad, *Le Journal des Flandres*, ongeveer hetzelfde als *l'Organe*, en het vlaamse liberale blad *De Vaderlander*, tussen 7 en 800.

(2) Na 1839 begint het orangisme te Gent sterk achteruit te gaan, kwantitatief en kwalitatief, cf. P. LEBROCQUY, *Souvenirs d'un ex-journaliste* (Brussel 1842) pp. 77 sqq.

(3) De banden tussen orangisten en republikeinen werden reeds in 1839 gesmeed, cf. LEBROCQUY, *op. cit.*, pp. 61 sqq.

Vele Gentse liberalen waren dus republikeins en vooruitstrevend uit loutere oppositiegeest, en daardoor liep hun streven, zonderling genoeg, parallel met dat van hun ergste tegenstrevers te Gent, de republikeinse democratische opstandelingen van 1830.

Doordat de industriële burgerij van Gent in 1830 uitgesproken tegen de Revolutie was gekant, heeft deze laatste veel zuiverder dan elders een vooruitstrevend en republikeins karakter gehad. Het zijn de Gentse arbeiders, aangevoerd door een kleine groep republikeinse burgerlijke aanvoerders die de Revolutie te Gent in 1830 hebben doen zegevieren. Het is voldoende bekend ⁽¹⁾ dat deze tendenz in gans België onmiddellijk na het slagen van de Revolutie werd bestreden en gedempt, doch niet in zoverre dat ze geen haarden van republicanisme en vooruitstrevende democratie liet bestaan. Een der meest actieve van die haarden leefde voort te Gent.

Dit blijkt reeds duidelijk in 1831 : wanneer tegen de wankele politiek van de regent Surlet de Chokier te Brussel de « Association Nationale » wordt opgericht en in de provinciesteden filialen sticht, is het de Gentse tak die door zijn opvallend vooruitstrevende gezindheid de anderen overtreft. Onder leiding van de advocaten De Coster, De Souter en Spilthoorn tracht ze een tocht op Brussel te organiseren die een einde zou stellen aan het bewind van Surlet de Chokier ⁽²⁾. In 1833-34 schijnt een poging tot organisatie van de arbeiders door de vooruitstrevenden te Gent te zijn gedaan, wellicht in betrekking met soortgelijke pogingen te Antwerpen en te Brussel (Amis de la Lumière, Amis de la Vérité). De Gentse leiders van de beweging waren advocaat Spilthoorn, Bernard Vispoel, Van Hove en Hellebaut. Hoogstwaarschijnlijk was de onderneming een totale mislukking ; althans er wordt verder over de « Organisation des Travailleurs » niets meer vernomen ⁽³⁾. In 1839, onder invloed van de arbeidersmeetings welke te Brussel werden gehouden door Jacob Cats, met de medewerking van bekende democraten, kwamen te

(1) Zie vooral de zo suggestieve biographiën van revolutionairen van 1830 in L. LECONTE, *Les éphémères de la révolution de 1830* (Bruxelles 1945).

(2) JOTTRAND, *Spilthoorn* (Bruxelles, 1872, pp. 17 sqq.

(3) Cf. Daarover JOTTRAND, *loc. cit.* en J. KUYPERS, *Een bijdrage tot de Geschiedenis der moderne Arbeidersbeweging* (Ontwikkeling, Januari-Februari 1930).

Gent tot stand de « Amis du Progrès », die meetings inrichtten en in de kleinere steden van Oost-Vlaanderen filialen stichtten. Het genootschap vergaderde te Gent in « Les Quatre Coins » Papegaaistraat, onder voorzitterschap van G. Frétin. Onder de meetingsprekers vinden we geregeld terug de reeds vermelde Spilthoorn. In dat zelfde jaar, en wel onder de invloed van de « Amis du Progrès », brak in de Arteveldestad een oproer uit van de katoenarbeiders. Hij werd geleid door de negenentwintigjarige Constant Dossche, een handelaar. De voor het gerecht gebrachte oproerlingen werden verdedigd door verschillende advocaten, waaronder een gentenaar, Delwart (1).

In 1844 kwam te Brussel een democratisch genootschap tot stand, Agneessens, dat in verschillende steden filialen stichtte. Gent bleef niet ten achter; in 1845 werd daar op impuls van Brussel « Artevelde » opgericht, ogenschijnlijk als een vereniging die de nagedachtenis van Artevelde door een jaarlijks feestmaal wilde vieren. In 1846 echter poogde het genootschap een tocht van de arbeiders op Brussel in te richten. Bij deze groepering vinden we de Gentse drukker Verbaere — de drukker van alle vooruitstrevende schriften, — en Xavier Devenijn, een tolbaas die te Ledeberrg woonde, gemengd. Toen de opstokers van de « Tocht naar Brussel » voor het gerecht werden gedaagd, was het Spilthoorn die hen verdedigde (2). In de laatste weken van 1847 wordt te Brussel een « Association démocratique » opgericht. Reeds op 23 Januari 1848 wordt te Gent, onder voorzitterschap van Spilthoorn, een filiale van het genootschap tot stand gebracht (3). Ze hield meetings in de « Salon de Flore », in de Holstraat, — waar thans de Ambachtschool staat, — maar haar zetel was gevestigd in « De Oude Diligentie », op de hoek van Vogelmarkt en Kouterdreef.

Alhoewel, deze democratische beweging van huize uit vijandig moest staan tegenover de liberale orangisten, werden beide tendenzen toch verenigd door hun gemeenschappelijke oppositiegeest tegenover de be-

(1) AVANTI, *Een Terugblik*, blz. 120-121. Deze meetingcampagne houdt verband met de campagne van Kats, waarover J. KUYPERS, *J. Kats, Agitator*.

(2) Daarover JOTTRAND, *op. cit.*, p. 32 en L. LECONTE, *Le général Mellinet*, p. 350 n. 2.

(3) Cf. *Le débat social* van 30 Januari 1848 blz. 367.

staande toestanden. En dit zal nog meer begrijpelijk worden, wanneer we eraan herinneren dat de liberale partij, die als georganiseerde partij slechts tot stand kwam op het groot liberaal congres van Brussel in 1846, als grootste stuwkracht en als actiefste militanten leden telde van de middelhare burgerij, d.w.z. die elementen uit de burgerij die geen voldoende kiescijns bezaten om te mogen stemmen en dus op een verlaging van de kiescijns — die al dadelijk op het programma van de nieuwe partij werd gebracht — moesten aansturen. De liberale partij bezat dus een belangrijke vooruitstrevende vleugel en dit zal al dadelijk blijken wanneer we zeggen dat de secretaris en medeoprichter van de Gentse liberale organisatie, het « Provinciaal kiesgenootschap », niemand anders was dan advocaat Delwart die we hierboven herhaaldelijk vermeldden in verband met de radicale beweging.

Maar de brug tussen radicale-democraten en liberalen werd vooral gelegd door de groep van François Huet.

François Huet (1), een geboren fransman, was sedert 1835 professor in de filosofie aan de Universiteit. Zijn sociale filosofie was wat men zou kunnen noemen kristendemocratisch, een combinatie van kristen en socialistische elementen : hij schijnt een begeesterende, innemende persoonlijkheid te zijn geweest, waarmee de studenten van de Universiteit letterlijk dweepten. Ook vele andere intellectuelen, professoren en andere kwamen onder zijn invloed te staan. In 1846 was onder zijn leiding een soort cenakel, de Société François Huet, tot stand gekomen (2), waar allerlei problemen van socialen, filosofischen en staatkundigen aard werden besproken. — Het eerste jaar bvb. werd gewijd aan een grondige studie van de socialistische stelsels van Fourier. De invloed van dat genootschap bleef niet tot de enkele leden of toehoorders beperkt, maar had een grote uitstraling naar buiten (3) en was door

(1) Over hem, zie het *Liber Memorialis* van de universitet van Gent *Notice sur François Huet*, pp. 104-114.

(2) De verslagen van de besprekingen van die kring, opgesteld door de secretaris van het genootschap, P. Voituron, worden op de universiteltsbibliotheek bewaard (G. 11962).

(3) Om de samenstelling van de groep die onder Huet's invloed leefde vast te stellen, kan men steunen op de volgende documenten : de lijst van de leden van de kring zelve, die op het schutblad van de zoëven vermelde notulen staat, ten tweede

enige schakels met de practische politiek verbonden. Gustave Callier, die de ondervoorzitter van de kring Huet was, was tevens de uitgever van het tijdschrift *La Flandre Libérale*, waar verschillende leden van de maatschappij, bvb. Stecher, de Laveleye, ook aan meewerkten. Ook

de lijst van de intekenaars ten gunste van de gekwetsten van de Februarirevolutie waarover verder zal worden gehandeld, lijst die in ruime mate overeenstemt met die van de leden van de kring: Rogghé, die een tegenstander maar een tijdgenoot van die groep was, geeft ook een lijst (*Gedenkbladen*, blz. 68). AVANTI, *Een terugblik*, 2° uitg.) geeft ook enkele namen.

De lijst van de kring zelve is natuurlijk het meest betrouwbaar. Ze noemt, Huet, président, G. Callier, vice-président, P. Voituron, secrétaire, C. Frédéricq, E. de Lavaleye, Pol. de Paepe, Ed. Dervaux, Const. Dumont, Ch. Waelbroeck, J. Stecher, Edm. Van der Vin, Constant Leirens, Alexis Dumont, Ad. Dubois, Guillery, Heremans, Ed. Verdussen, B. Schollaert, Vieti, en vermeldt verder een « deuxième société », présidée par Edm. de Laveleye, et P. Voituron délégués: M. Huysman Cellarier, « une dizaine de membres ».

De lijst van intekenaars boven vermeld (*Messenger de Gand* van 3 en 4 Maart) vermeldt buiten die eerste groep nog prof. Molitor, prof. Moke en advocaat Tijdgadt. Rogghé (*loc. cit.*) noemt ook nog Dr. de Beil van Deinze, en Louis Hymans. Avanti tenslotte vermeldt nog Tesch en Würth. Wat die twee laatsten betreft kennen we geen elementen die de bewering staven. Voor Molitor berust ons vermoeden uitsluitend op zijn intekening op de lijst ten gunste van de slachtoffers der Februarirevolutie, maar moest hij niet tot de groep Huet behoord hebben, dan zou hij de enige onder de intekenaars zijn in dat geval. Wat Moke betreft is er geen twijfel mogelijk. Zijn ruiten immers werden terzelfdertijd met die van Huet ingeslagen door woedende tegenstrevers van de groep (Zie Rogghé, *loc. cit.*) en hij wordt in een adem met Huet en andere leden van de kring genoemd door de gouverneur van Oost-Vlaanderen in een aanklacht gericht tot de minister van binnenlandse zaken (Brief van 9 November 1848, Algemeen Rijksarchief te Brussel, Fonds Rogier nr 73). Ook voor L. Hymans is er zekerheid. Hij was immers ulterst bevriend met Moke bij wien hij te Gent logeerde (Cf. L. HYMANS, *Types et silhouettes*, p. 9 sqq.) en blijkt veel betrekkingen met en sympathie te hebben gehad voor Huet en G. Callier (*Ibid.*, pp. 33-42).

Alles samengenomen blijkt die groep van Huet dus samengesteld geweest te zijn uit een reeks zeer vooraanstaande persoonlijkheden, waaronder een aantal hoogleraren (Moke, Molitor, Callier, Stecher) of toekomstige hoogleraren, C. Fredericq en Ch. Waelbrouck; een reeks advocaten of toekomstige advocaten, Dervaux, Polydore de Paepe, Verdussen, Ad. Dubois, persoonlijkheden die later een grote rol zullen spelen als L. Hymans en vooral de Laveleye. De radicale tendenzen die onder invloed van Huet en van zijn collegas aan de Gentse universiteit zegevierden

met de *Messenger de Gand* waren er banden, althans verschillende volgelingen van Huet, en wel L. Hymans, en G. Callier, schreven in dat blad.

Het is nochtans onmiddellijk na de woelingen van 1848, en wel vanaf Juni, dat de groep Huet zich het actiefst zal gaan tonen. Niet minder dan drie bladen, zullen in combinatie met andere groepen, door deze kring worden uitgegeven. Dit betreft eerst en vooral Broedermin, het blad dat wel het volledigst Huet's denkbeelden weergeeft en dat dus vandaag als kristen democraat zou moeten worden gecatalogeerd. Het begon te verschijnen op 23 juni 1858 Het werd gesticht door een der leden van de kring van Huet, Constant Leirens, de zoon van een liberaal Gents gemeenteraadslid; merkwaardig is, dat Delhougne, in die tijd liberaal volksvertegenwoordiger van Gent en de beste redenaar van de kamer, die, na tot de progressistische fractie te hebben behoord, een volledige zwenking deed in 1848 (1), toch bij de uitgave van de Broedermin betrokken was (2). Het tweede blad dat van de milieux van Huet uitging en dat insgelijks in Juni 1848 begon te verschijnen om echter tamelijk spoedig te versmelten met Broedermin, was Vlaanderens Welvaren. Het werd uitgegeven door advocaat Delwart (3). Het derde blad, het meest openlijk republikeins, was *Artevelde of de Burger Democraat* (4), dat begint te verschijnen op 4 Juni 1848 en tamelijk kluchtige

en waarvoor getuigen het feit dat niet minder dan 33 studenten op de intekenlijst ten gunste van de gekwetsten van de Februarirevolutie voorkomen, hadden echter voor gevolg dat vele ouders hun zonen niet naar Gent wilden sturen (*Procès-Verbaux des séances du conseil de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Gand*, 20 Januari 1849, f° 22v° (op het archief van de faculteit), en dit is geen blote bewering van afgunstige collegas, want het getal studenten van de Faculteit vertoont inderdaad volgende evolutie:

1843-44 : 64	1847-48 : 96
1844-45 70	1848-49 : 77
1845-46 : 87	1849-50 : 78
1846-47 : 84	

(1) Cf. zijn brief aan G. Callier in J. Garsou, *Quelques épisodes de la révolution de 1848* in *ANNALES DU CERCLE ARCHÉOLOGIQUE D'ATH*, t. 23-24, 1937-38) pp. 271-273.

(2) Cf. de brief van Delwart in L. MAES, *L'affaire de Risquons Tout* (Moiskroen, 1935) p. 37.

(3) *Ibid.*

(4) *Ibid.*, pp. 34-35.

samenspraken in het Gents bevat. Het blad werd opgericht door en met geldelijke steun van Lucien Jottrand (1), een liberaal volksvertegenwoordige van Brussel die de meest actieve persoonlijkheid in de vooruitstrevende en republikeinse partij in België was. De leiding van « *Arlevelde* » wordt toegeschreven aan advocaat Delwart en aan Constant Leirens (2).

Zeggen we tenslotte om met de groep Huet te eindigen, dat hij invloedrijke leden van de liberale partij omvatte, met name G. Callier en Stecher.

Alles samengenomen kan men dus zeggen dat, naast een minderheid van behoudsgezinde katholieken, het Gentse censitaire kiezerkorps bijna homogeen liberaal was. Doch deze liberale groep werd fel bewerkt door extreem linkse tendenzen, die onder de intellectuelen heel veel aanhang hadden, en ook een machtspositie hadden veroverd in de liberale kiesvereniging. De geringe burgerij en de arbeiders, die geen stemrecht hadden, werden slechts bewerkt door de radicale of democraten, die echter in nauwe voeling waren met de linkervleugel van de liberalen.

Zo was dan de toestand, toen de donderslag neerkwam: de revolutie brak uit in Parijs, op 24 Februari werd de republiek uitgeroepen. Zou België volgen? Niemand immers kon in koelen bloede verzekeren, dat de sociale revolutie bij de grens halt zou maken. Trouwens, al dadelijk wordt een lichte agitatie onder de Gentse arbeiders merkbaar. Op de 28^e doen de eerste samenscholingen zich voor (3), de 29^e bezetten

(1) Brief van de gouverneur van Oost-Vlaanderen van 15 November 1848 (Fonds Rogler, ut supra).

(2) Gouverneur de Cock aan minister Rogler, *Verlagen* van 26, 27, 28 Februari. (Fonds Rogler, loc. cit.).

(3) Verslag van 29 Februari (Ibid.). Een brief van Lebeau (hoogstwaarschijnlijk de gewezen minister) aan minister van oorlog Chazal bevestigt dat de stad kalm is In elk geval, schrijft Lebeau « j'ai fait réunir clandestinement un peloton de 24 gendarmes, tous vieux lapins qui au besoin ne bouderont point ». Gouverneur De Cock heeft andere problemen: hij is een van de bestuurders van de Banque de Flandre (zie *Wegwijzer* 1848 blz. 371) en vreest dat zijn bank het niet zal kunnen uithouden. Daarom drukt hij er bij de minister op, dat de orde maar zal kunnen worden gehandhaafd indien de fabrieken kunnen voortwerken, wat slechts mogelijk is indien ze kredieten kunnen krijgen. De bank harerzijds zal maar krediet kunnen toe-

ganse benden werklieden de Kouter en stationeren er tot 11 uur 'savonds. Doch ze blijven kalm en de politie moet niet eens ingrijpen. Het nieuwe democratisch genootschap had reeds verschillende meetings ingericht. Op die van 23 Januari was er een tweede op 1 Februari gevolgd, een derde gaat door op 13 Februari, deze keer te Ledeberg, in Café Tivoli aan de Brusselse poort. De eerste meeting had slechts 300 belangstellenden gelokt, maar de tweede werd reeds door 1200 toehoorders bijgewoond (1). Het is me niet bekend of na 13 Februari nog een meeting doorging. In elk geval werd de werking van het Gentse democratisch genootschap belemmerd door de afwezigheid van voorzitter Spilthoorn. Deze was inderdaad op 1 Maart in opdracht van het Brusselse democratisch genootschap naar Parijs vertrokken om er de gelukwensen van deze organisatie aan de nieuwe Franse regering over te brengen.

Bij zijn terugkeer in België zal hij worden aangehouden, ter dood veroordeeld, en zal slechts ruim twintig jaren later uit ballingschap teruggekeerd zijn laatste levensmaanden te Brussel kunnen doorbrengen. De afwezigheid van deze bekende republikein was een handicap voor de Gentse vooruitstrevenden, doch wellicht ligt daar niet de verklaring van het feit, dat de republikeinen en radicalen van onze stad zich in de eerste dagen na de Februariomwenteling opvallend stil hielden. In werkelijkheid hebben zij gemeend dat al de hervormingen die ze wensden vanzelf zouden komen onder de druk van de openbare mening. Na enkele dagen slechts kwamen ze tot het besef dat het anders was. En pas dan begint bij hun de idee veld te winnen, dat alleen agitatie en geweld de gewenste veranderingen zullen bereiken.

staan indien de Société Générale een deel van haar portefeuille wil disconteren, en op dit laatste drukt De Cock zeer sterk aan in zijn verslag van 29 Februari.

(1) Verslagen van de gouverneur De Cock aan de minister van Binnenlandse Zaken Rogier (Fonds Rogier ut supra), brieven van 24 januari (betreft meeting van 23e) en van 1 Februari (betreft meeting van 31 Januari). Een derde meeting ging door op 13 Maart in Café Tivoli te Ledeberg. Zie gedrukt programma 'Demokratisch Genootschap te Ledeberg bij Gent' (VANDER HAEGHEN, *Bibliographie Gantoise*, deel V blz. 299 nr 10676). en Verslag Leger Museum, Dossier Risquons Tout, 2 nr 1.

De eersten die te Gent teken van leven gaven waren de leden van de groep Huet : zij richtten een intekening in ten gunste van de gekwetsten van de Februari-Omwenteling te Parijs. De nauwe banden tussen republikeinen en orangisten blijken alweer uit het feit dat het orangistische blad *Le Messenger* zijn kolonnen openstelt voor het publiceren van de intekenlijst (1). Deze laatste draagt uitsluitend de namen van professoren en studenten, wat duidelijk aantoonde dat de vooruitstrevende gedachte, zoals we reeds zegden, aan de Universiteit en onder de intellectuelen het meest ingang hadden gevonden. In ieder geval, met het initiatief van deze intekenlijst te nemen had de groep Huet zijn republikeinse sympathieën openlijk getoond. Hetzelfde blijkt trouwens ook uit de verandering van toon in de *Flandre Libérale* en misschien zijn de republikeinse sympathieën van de *Messenger de Gand* zelf een gevolg van de invloed van deze fractie.

Wat er van dit laatste ook weze, de vooruitstrevenden gingen weldra een nieuwe stap wagen. Ze belegden een vergadering van het provinciaal kiesgenootschap, de liberale politieke organisatie, met de bedoeling een petitie te laten stemmen tot inwilliging van het programma der vooruitstrevende liberalen. Deze vergadering ging door op Zondag 12 Maart, en dit is gewichtig. Deze Zondag was, zoals straks zal blijken, de laatste dag vòòr het uitbreken van de onlusten in België en aan de hand van wat op die Zondag gebeurde zien we duidelijk dat, vòòr het begin van de wanordelijkheden, de vooruitstrevende vleugel verre weg overwegend was in de liberale organisatie (2). Alle sprekers die op de vergadering het woord voerden, Napoleon de Pauw (3), Delwart (4), Ame-

(1) *Messenger* van 3 en 4 Maart, 1° bladzijde.

(2) Er staan verslagen van die bijeenkomst in de meeste Gentse bladen. Ze stemmen allen overeen op lichte nuances na. Het meest uitvoerige staat in *Le Messenger de Gand*, n^o van 14 Maart blz. 1.

(3) Napoleon De Pauw (1800-1859) was toen advocaat, hoogleraar, schepene van Gent en bestuurslid van het kiesgenootschap.

(4) Advokaat Delwart of Delwaert reeds hoger vermeld, was een der stichters van het liberaal kiesgenootschap, was er lang secretaris van geweest en behoorde nog tot het bestuur.

dée Ottevaere ⁽¹⁾, Dr Meessen ⁽²⁾ Dr. Brebart ⁽³⁾ advocaat De Coster-Wittocx ⁽⁴⁾, spreken zich zonder uitzondering, uit voor een krachtig opgestelde petitie aan de kamers, strekkende tot het verbod van het cumuleren van een parlementair mandaat met een administratieve functie, tot het invoeren van drastische besparingen op de begroting van marine, diplomatie en leger. Deze petitie wordt dan ook aangenomen. Twee vacante zetels in het bestuur van de kiesvereniging worden krachtens verkiezing bezet door G. Callier en J. Stecher, twee onder de meest uitgesproken volgelingen van Huet. Vermelden we hierbij nog dat een voorstel strekkende tot sluiten van een tolunie met Frankrijk door een deel van de aanwezigen werd toegejuicht, doch door meer gematigden aanwezig als inopportuun werd bestreden en tenslotte verdaagd ⁽⁵⁾.

Deze Zondag, de tweede Zondag van Carnaval, zou de laatste vreedzame dag te Gent zijn.

De franse februariomwenteling had alles samengenomen in België geen spontane weerklank gevonden. In Frankrijk echter leefden toen vele tienduizenden Belgen, die daar het volle gewicht kregen van republikeinse propaganda, zodat tamelijk natuurlijk het denkbeeld bij hen opkwam, aan wat ze aan de traagheid en lijdzaamheid van hun landgenoten noemden, te verhelpen. Zo kwam te Parijs een soort Belgisch republikeins comité tot stand, dat begon te ijveren voor het doen uitbreken van een omwenteling in België. Spilthoorn die zoals men zich

(1) Bestuurslid van de Kiesvereniging, wellicht de lkeurstoker van die naam die in 1854 bij een meer behoudsgezinde tendenz ging aansluiten.

(2) Bestuurslid van de Kiesvereniging.

(3) Insgelijks bestuurslid. Blijkens dossier 33 A 1 van de Veiligheid van de Staat (Ministerie van Justitie) zou hij de studiemaker zijn van Louis Leblanc, Flocon, Marast, bekende franse socialisten uit die tijd en zou van hen toezegging gekregen hebben van allerlei voordelen voor de gentse fabrikanten en arbeiders. Hij was het die op de hiervermelde vergadering het voorstel deed van tolunie met Frankrijk en wellicht ligt dit ten grondslag aan de praatjes over de toegezegde steun. Inderdaad, Dr Brebart, ondervraagd door de politie, loochende ten stelligste het bericht.

(4) Lid van het bestuur, advocaat en handelaar (« épicier » zegt het behoudsgezinde *Organe des Flandres*). Hij zal in 1848 tot gemeenteraadslid worden verkozen en behoorde tot de gematigde vooruitstrevenden.

(5) Naast het verslag van de pers over deze vergadering is er ook een van de gouverneur aan minister Rogier, (12 Maart, Fonds Rogier, ut supra).

herinnert, te Parijs was, deed daar ijverig aan mee. Contacten werden gelegd met de democraten van België, die in het binnenland een opstand zouden voorbereiden, terwijl in Frankrijk een Belgisch legioen werd georganiseerd, dat te gepasten tijde in België zou binnenvallen. Het plan was, op Zondag 12 of Maandag 13 Maart, in België binnen te rukken, in dezelfde tijd zouden opstanden uitbreken in verschillende plaatsen van België, en meer in het bijzonder te Brussel, Luik en Gent (1). De Parijse republikeinen hielden hun voornemen zo weinig geheim dat de regering te Brussel er reeds vooraf van op de hoogte was. Onder-tussen werden op het laatste openblik de plannen van de invallers veranderd zodat de voorgenomen inval werd uitgesteld, maar blijkbaar werden niet alle Belgische republikeinen tijdig op de hoogte gebracht van deze wijziging, want op 13 Maart braken te Gent tamelijk erge onlusten uit.

Het is a priori waarschijnlijk dat die onlusten bewust werden uitgelokt. Men kan anders niet begrijpen waarom de arbeiders, die op het uitroepen der republiek in Frankrijk zo weinig hadden gereageerd, plots bijna drie weken later in beweging kwamen. Nochtans moet worden toegegeven dat men nooit werkelijk op het spoor is gekomen van de opstokers. Er werden verschillende lieden aangehouden, maar na dagen of weken werden ze bij gebrek aan gronden voor de beschuldiging vrijgelaten. Evenmin kunnen wij wijzen op de tussenschakel tussen het Parijse comité en Gent. Formele bewijzen voor een onderling contact heeft men toendertijd niet teruggevonden en ook wij hebben ze niet kunnen opsporen. Doch de uitbarsting valt te nauw samen met het invalplan uit Parijs opdat aan onderling contact zou kunnen worden getwijfeld.

Reeds op 13 Maart of zelfs vroeger werden te Gent geruchten uitgestrooid (voornamelijk onder de arbeiders) als ware het Belgisch legioen in aantocht (2), en reeds van 's morgens af (3), deden samenscholingen

(1) DE RIDDER, *La crise de la neutralité belge de 1848*, blz. 180.

(2) *De Vaderlander*, n° van 15 Maart, ook bevestigd door verslag van de gouverneur van 14 Maart (Fonds Rogier).

(3) *Journal des Flandres* van 15 Maart, de andere bladen vermelden maar samenscholingen in de namiddag.

zich op de Kouter voor. De militaire overheid had bericht gekregen dat onrust broeide en had voorzorgen getroffen (1). In de namiddag groeide de volksmassa op de Kouter, het waren vooral zeer jonge arbeiders, na 5 uren werd die volksmassa woeliger. Kreten van « Leve de Republiek, Leve de Nationale Garde » werden uitgestoten, de officieren begaven zich onder het volk en zetten het aan tot kalmte. De volkstoeloop was vooral groot voor de herberg, « De Oude Diligencie », die de zetel was van het Democratisch Genootschap (2). Deze herberg, die enige maanden later werd afgebroken, stond aan de hoek van Kouter en Vogelmarkt, aan de kant van de Kouterdreef. Er was veel volk in de herberg (3) en men beweert dat drank vrij werd besteld, en dat geld werd uitgedeeld; ook in andere herbergen van de stad zou die avond gratis drinken te bekomen zijn geweest (4). Omtrent 7 uur kwam Dossche, de invloedrijke arbeidersleider voorbij; volgens hij zelf beweert zouden de arbeiders hem gevraagd hebben zich aan hun hoofd te stellen om de hoofdwacht (de huidige beurs) in te nemen, de jesuiten te verjagen en de republiek uit te roepen. Hij zou hen — steeds volgens zijn eigen zeggen, — dit afgeraden hebben en hen aangezet om hun eisen niet door geweld, maar op vreedzame wijze te doen inwilligen en zou daartoe met hen een afspraak gemaakt hebben voor de volgende dag. Hij zou dan hetzelfde bekend hebben gemaakt binnen de herberg, waar het nieuws met luide kreten van « Leve de Republiek » werd onthaald (5).

Een paar minuten later, omtrent halfacht, verliet een bende van enkele tientallen jonge arbeiders aangevoerd door een belhamel die een blauwe zakdoek aan een stok liet wapperen de Kouter — die toen bijna

(1) *Journal des Flandres*, 15 Maart.

(2) *Messenger de Gand* van 14 Maart, *Vaderlander* van 15 Maart, *Journal des Flandres* van 15 Maart.

(3) Brief van Constant Dossche in de *Messenger de Gand* van 21 Maart. Alle bovenvermelde bladen onderstrepen dat het volk zich voor de « Oude Diligencie » concentreert.

(4) Verschillende dagbladen, maar het meest uitdrukkelijk de gouverneur in zijn verslag van 14 Maart en van 15 Maart. *De Vaderlander* (15 Maart) zegt dat de berichten van uitdeling van drank en geld fel overdreven waren.

(5) Brief van Dossche, boven vermeld.

helemaal door arbeiders bezet was — en trokken langs de Zonnestraat naar het klooster der Jesuiten in de Bestormstraat. Deze straat verdiende wel haar naam, want een bestorming van het klooster begon voor de ogen van een aantal toeschouwers. Eerst werden met kasseien de ruiten uitgeworpen, dan wilde men de poort gaan inbeuken. Doch een piket infanterie, weldra gevolgd door gendarmen en pompiers, kwam aan gerukt en dreef de muiters uiteen. Een afdeling curassiers reed naar Drongen omdat er ook sprake was van het klooster der jesuiten aldaar te gaan verwoesten; een sterke afdeling infanterie deed ondertussen de Kouter ontruimen. Enkele aanhoudingen werden gedaan, geruchten liepen dat het fransen waren, gemaskerde en vermomde franse opstokers zelfs, maar dat waren praatjes, in feite werd geen enkele ernstige vangst op de Kouter gedaan. Omtrent negen uur was de orde overal hersteld, doch slechts tot de volgende morgen! Gans de nacht liepen dronkaards door de straten en riepen nu en dan eens « Vive la République! (1).

De overheid greep krachtadig in: de burgemeester vaardigde dadelijk een proclamatie uit waardoor alle samenscholingen verboden werden en enkele gekende democraten, namelijk de aannemer Renodeyn en de handelaar Dupré werden 's morgens vroeg aan huis aangehouden. Ook bij Dossche hood een politiecommissaris met agenten zich aan maar Pruke wist zich te redden door over de Leie te zwemmen (2).

Van af acht of negen uur, deden — de proclamatie van de burgemeester ten spijte — nieuwe samenscholingen zich op de Kouter voor, bijzonder voor de « Oude Diligencie ». Deze herberg werd echter dadelijk gesloten door de politie. Herhaaldelijk moest de bereden gendarmerie chargeren. Tenslotte omtrent elf uur was ze de toestand meester, de Kouter was ontruimd maar nieuwe samenscholingen vormden zich op de Vrijdagmarkt, en de arbeiders begonnen daar de kasseien uit de grond te halen. De politie, de gendarmen, de pompiers verenigden hun krachten en slaagden erin de muiters te verjagen. Een piket curassiers

(1) De beste verslagen over de gebeurtenissen in *Messenger de Gand* van 15 Maart, *Vaderlander* 15 Maart, *Organe des Flandres* van 15 Maart. De drie verslagen stemmen overeen voor al het essentiële.

(2) *Organe* van 15 en 16 Maart en brief van Dossche, boven vermeld.

neemt positie op de Vrijdagmarkt en een afdeling pompiers voor de Oude Diligencie. 's Namiddags echter komt het volk weer op, bezet de Kouter; de gendarmerie, de pompiers, chargeren herhaaldelijk, ze verdrijven het volk naar de aanpalende straten, maar terwijl ze langs ene kant de Kouter schoonvegen komt het volk aan het andere uiteinde toegestroomd. Volgens de Messenger rent de gendarmerie te paard met de grootste brutaliteit op het volk — het behoudsgezinde « *Organe des Flandres* » daarentegen looft de kalmte van de verdedigers der orde. — 's Avonds wordt het erger, de volksmassa groeit zinderogen, de charges van de gendarmerie blijken vruchteloos. Een dichte menigte arbeiders bedekt de Kouter, schuifelt, tiert, jout de gendarmen uit. Omtrent acht uur, zoals de vorige dag, trekt deze maal een talrijke menigte opnieuw naar het jesuitenklooster en verbrijzelt de vensters. Maar men had het geval voorzien: gendarmes staan achter de vensters en luitenant der gendarmerie Brand verwittigt dat er vuur gaat worden gegeven. Bij dat bericht stormt de massa uiteen, maar enige belhamels trachten de ruiten van de achterkant van het klooster stuk te slaan met stenen te gooien van de overkant van de Houtlei, die toen nog niet gedempt was. Ook dit wordt verijdeld. Omtrent 8,30 zijn er nog maar kleine groepjes arbeiders op de Kouter. De avond en de nacht verlopen verder heel rustig. Men had enige manifestanten aangehouden: het waren arbeiders van buiten de stad die waren aangekomen om deel te nemen aan de troebelen (1).

De Woensdag 15 Maart begon heel kalm, gans de morgen bleef het rustig. Een agent wandelde heen en weer voor de nog steeds gesloten « Oude Diligentie ». In de namiddag kwam allengskens volk op de Kouter post vatten, met het aanbreken van de avond was het plein bijna gans bezet, nochtans bood deze menigte niet het dreigende aspect van de vorige dagen, al werd er gezongen en de politie uitgejouwd. Alles scheen heel kalm te zullen verlopen, wanneer omtrent half negen iemand roept, dat men het wapenmagazijn van de heer

(1) Men bezit twee verslagen van de gouverneur aan minister Rogier over de gebeurtenissen van 14 Maart (Fonds Rogier, ut supra); verder zie de *Vaderlander* van 15 Maart en van 17 Maart, de *Organe des Flandres* van 15 en van 16 Maart, de *Messenger* van 15 Maart, de *Gazette van Gent* van 15 Maart.

Montagu moet gaan plunderen. Dadelijk geeft een sterke bende gevolg aan de oproep. Langs Zonne en Veldstraat stappen ze onder het zingen van « La Parisienne » en van een ander lied dat « Vive La République » voor refrein had. Op deuren en vensters stampende en kloppende bereiken ze de Koornmarkt, waar de winkel van wapenmaker Montagu op de hoek staat. Dadelijk wordt met kasseien geprobeerd de luiken in te beuken, maar reeds is de gewapende macht daar en verjaagt de muiters (1).

Al deze onlusten hebben, hoeft het wel gezegd, de burgerij met schrik en verontwaardiging vervult. Stemmen gaan op, om een burgerwacht op te richten voor onderlinge bescherming (2). Alle dagbladen zonder onderscheid eisen krachtdadige maatregelen, zelfs de « Messenger de Gand » doet mee (3) ondanks de sympathie welke hij de vorige dagen voor de oproermakers liet blijken. Blijkbaar durft hij zijn gegoede abonneenten niet tegen te spreken, en inderdaad, ook de Concorde — de societeit van de orangistische liberale burgerij, spreekt zich sterk uit tegen de woelmakers (4).

De Donderdag 16 was het onweer overgedreven : hoogstens weet men te melden dat onaanzienlijke groepen omtrent halfacht s'avonds op de Kouter post vatten en enige kreten van Leve de Republiek slaken. Een andere bende poogde op de Vrijdagmarkt de kramen die daar waren opgetimmerd met het oog op de markt af te breken. De gendarmerie grijpt tijdig in (5).

Diezelfde avond waren twee fransen, officieuse agenten van de republikeinse regering die een studiereis in België maakten om bij hun regering rapport uit te brengen over de geestestoestand in België, Tony Johannot, een vermaard etsers, en Jules Hetzel, de bekende uitgever,

(1) Verslag van de gouverneur aan minister Rogier van 15 Maart, *Messenger van 17 Maart, Gazette van Gent, van 17 Maart, Vaderlander van 17 Maart, Organe des Flandres van 17 Maart.*

(2) De dekens der gebuurten namen daartoe maatregelen, *Vaderlander van 17 Maart.*

(3) Nummer van 17 Maart.

(4) *Organe des Flandres van 24 Maart.*

(5) *Organe des Flandres van 18 Maart.*

te Gent aan ; ze leggen een bezoek af bij Huet (1).

Voor enkele dagen keerde de rust terug.

Onheilspellende geruchten deden de ronde betreffende de Maandag 20 Maart. De burgemeester vaardigt met het oog daarop een nieuwe proclamatie uit om zijn stadsgenoten tot kalmte aan te zetten, maar er gebeurde niets, wel kwam enig volk bijeen op de Kouter, maar een zware regenbui dreef die lieden op de vlucht (2).

Maar daarmee was alles niet uit : de toebereidselen voor het binnenvallen van het belgisch legioen dat te Parijs werd georganiseerd gingen ondertussen verder, en daarmee nauw verbonden de voorbereiding van de binnenlandse opstanden, en meer dan ooit was Gent daarbij betrokken, want de Arteveldestad was thans het onmiddellijke doelwit van de invallers die over Kortrijk naar Gent wilden optrekken en van Gent uit naar Brussel op (3). Er moeten dus wel drukke betrekkingen tussen het Parijsche comité en de Gentse democraten hebben bestaan, en daarvan hebben we enige sporen teruggevonden. Te Parijs bevond zich nog steeds Spilthoorn, en in de belgische republikeinse centra was nog een ander gentenaar zeer actief, een zekere Tytgat, bijgenaamd « Le Sans Peur de Gand ». We weten van minstens drie gentenaars welke door Tytgat in die dagen naar Gent werden gestuurd (4). Spilthoorn zelf zou naar deze stad afreizen, vermoedelijk om de voorbereiding tot de opstand te leiden ; hij verliet Parijs op 20 Maart, maar werd aan de grens door de belgische veiligheid aangehouden. Hij had echter iets

(1) Veiligheid van de staat, dossier Hetzel-Johannot. Cf. GARSOU, *Un curieux épisode de la crise de 1848* (Brussel 1936) p. 10-11.

(2) *Organe des Flandres* van 20-21 Maart, *Gazette van Gent* van 22 Maart. Verslag van gouverneur aan minister Rogier van 20 Maart. Verslag van gendarmerie aan minister van oorlog, 17 Maart en 20 Maart (2 verslagen) Legermuseum, Dossiers Risquons Tout n° 9)

(3) DE RIDDER, *Crise ds 1848* p. 251. Dit bericht werd bevestigd door de gevangenen te Risquons Tout gemaakt. Zie ook Legermuseum, Risquons-tout 9, een gelijkkluidend bericht, waarin daarenboven staat dat de invallers te Gent verwacht worden en dat men hen vanuit Gent tegemoet zal komen (gendarmerieverslag van 24 Maart) uit Kortrijk.

(4) *Moniteur*, 2° semester, 1848 p. 1865 (Proces van Risquons Tout, acte van beschuldiging).

dergelijks voorzien en had aan een ander republikein, die als arbeider vermomd met hem meereisde, een brief (wellicht met instructies) meegegeven voor zijn alter ego, een zekere D., hoogstwaarschijnlijk Dupré, een Gentenaar die lid was van het Gents democratisch genootschap en die waarschijnlijk — maar het werd nooit bewezen en Dupré werd vrijgesproken door het gerecht — de spil was van de Gentse agitatie (1). Een ander schakel tussen het legioen en de Gentse agitatiemiddens was hoogstwaarschijnlijk de reeds vermelde Constant Dossche, die men inderdaad niet zonder bevreemding op 27 Maart te Rijssel ziet aankomen (2), aan de vooravond van de inval van het Belgisch legioen dat op dat ogenblik in de buurt van Rijssel gekampeerd is.

Wat er ook van al deze verbindingsagenten zij, zeker is dat de Gentse arbeiders verwittigd waren en klaar om de inval van het legioen af te wachten en dan zelf in te grijpen. Reeds enkele dagen voor de dag waarop de inval inderdaad plaats greep (29 Maart) begeven ze zich elken avond in grote getalle naar het spoorstation (3), waar het legioen dat van plan was per spoorweg af te komen, moest afstappen. En zoals bij de eerste mare van de aankomst van het legioen, beginnen de onlusten weer. Op 27 Maart worden de eerste samenscholingen gemeld (4). Sedert twee of drie dagen was men het volk aan het ophitsen (5). een bende woelmakers trekt al zingende langs de Kouterdreef naar het huis van de burgemeester Constant de Kerchove van Dentergem, Lange Mere, om daar enige onschuldige kreten te uiten. De volgende dag wordt het al iets erger: nieuwe volkstoelooop op de Kouter. Een man, die men een politieagent in burger beweert te zijn, wordt bijna gelyocht

(1) *Ibid.* Spilthoorn loochent naar Gent teruggekeerd te zijn om onrust te stoken (*ibid.* p. 2250), maar het klinkt weinig overtuigend. Evenmin klinkt het waarschijnlijk dat Dupré niet de persoon als D. aangeduid zou zijn, alhoewel hij zich schitterend verdedigt. (p. 2265-6).

(2) *Écho du Nord* (Rijssel) n^o van 28 Maart.

(3) *Gazette van Gent* van 31 Maart, p. 2.

(4) Verslag van gouverneur aan minister Rogier (27 maart), *Gazette van Gent*, 29 Maart.

(5) Verslag van gouverneur aan minister Rogier (28 Maart).

(6) *Organe des Flandres* van 29 Maart, *Messageur* 29 mars, *Gazette van Gent*, 31 Maart,

en vervolgd tot aan de hoofdwacht. Omtrent acht uur wordt de Kou-ter ontruimd, maar een andere bende, 2 tot 300 man sterk, begeeft zich ook al zingende naar de Vrijdagmarkt waar ze begint met kasseien uit te graven. De gendarmen komen afgegalopeerd en verdrijven de muiters. Om halftien is alles weer kalm ⁽¹⁾, maar er vallen vege voor- tekenen waar te nemen : de generaal-majoor die de troepen te Gent aan-voert meent vast te stellen dat de muitelij meer georganiseerde vormen aanneemt ⁽²⁾. Elken avond begeven de arbeiders zich nu in groten getalle naar het station, blijkbaar om het legioen af te wachten.

29 Maart is de dag van de inval van het legioen. De stad is onrustig, een zekere koortsachtigheid is in de straten voelbaar ⁽³⁾, maar er ge-beurt voorlopig niets. Vooral omtrent het station is de volkstoeloop groot ⁽⁴⁾, maar er zijn ook veel nieuwsgierigen die van de reizigers be-richten hopen te ontvangen. Om kwart voor drie in de namiddag loopt de trein van Doornijk binnen en brengt het nieuws dat gevechten aan den gang zijn aan de grens en dat de invallers schijnen het onderspit te delven ⁽⁵⁾. De spanning wordt nog groter. Om 1 uur loopt de trein van Kortrijk binnen en brengt het positieve nieuws van de overwinning van Risquons Tout. De invallers zijn uiteengedreven. Oplaaing van vreugde : een afdeling soldaten die van Antwerpen naar de grens rei-zen, wordt toegejuicht. Overall in de straten, in de Concorde, in de Club, worden de gebeurtenissen van de dag met welgevallen besproken, de regering krijgt alle lof voor haar krachtadigheid ⁽¹⁾.

Doch de arbeidersklasse roert : een grote volksmassa komt eens te meer bijeen op de Kou-ter, omtrent 8 uur trekt ze naar de Vrijdagmarkt onder de kreet van « Vive la république », een duizendtal jonge arbei-ders vatten post op de Vrijdagmarkt onder het zingen van « En avant marchons », ze worden tenslotte door de gendarmerie en de pom-

(1) *Organe des Flandres* van 30 Maart, *Message* 30 maart.

(2) Verslag van gendarmerie van 28 Maart (Legermuseum, Risquons-Tout, dos- sier 9).

(3) *Ibid.*, verslag van 29 Maart.

(4) *Gazette van Gent*, 31 Maart.

(5) Reeds aangehaald gendarmerieverslag van 29 Maart.

(6) *Ibid.*, Verslag van 30 Maart.

piers verdreven en vier aanhoudingen worden gedaan (1).

De 30^e was het weer dezelfde geschiedenis : 's avonds komt een massa arbeiders bijeen op de Kouter, omtrent 8 uur trekt een nogal grote bende langs de Korte Dagsteeg, Marcellisbrug en Statiestraat naar het Arteveldeplein, een deel van die menigte begint met kasseien uit de grond te halen, een andere plaatst een wagen die daar staat dwars door de Statiestraat of de Brabantdam, ondertussen wordt een balk of dikke paal dwars gelegd in de Keizer Karelstraat. De gendarmerie vaagt de straten en pleinen leeg en doet een paar aanhoudingen (2).

Diezelfde dag waren een aantal personen naar Gent gekomen, die niemand anders waren dan leden van de staf der oproerlingen : dit betreft eenerzijds twee fransen, leerlingen van de polytechnische school, die ongetwijfeld naar België gekomen waren om de opstandelingen met hun technische kennis bij te staan. In de avond van 29 Maart zijn ze van Brussel naar Gent afgereist, en een aantal andere kopstukken van de beweging, als Balliu (de penningmeester van de Association Démocratique van Brussel), Auvenne, Perrin, Mathieu — ze zullen bijna allen enige maanden later ter dood worden veroordeeld wegens deelname aan het republikeins, complot, — komen naar Gent in de loop van 30 Maart en hebben daar op de avond van de 30e, in het café van Julie Tackels (Stoppelstraat) een bijeenkomst waar ook Dupré, die we hebben leren kennen als de ad latus van Spilthoorn in het Gentse democratische genootschap, aanwezig is (3). Wat daar besproken werd weten we niet, evenmin als we het doel van de bijeenkomst kennen. Was de bedoeling niet van te onderzoeken of na de mislukking van de inval, het zo woelige Gent niet het uitgangspunt kon worden van een opstand? In ieder geval, van de getroffen beslissingen kon er niet veel in huis. De opstandelingen, de twee fransen uitgezonderd, gingen logeren bij Dupré, doch toen ze de volgende avond in de café « De Belle-Vue » bijeen zaten (Dupré uitgezonderd) werden ze allen aangehouden (4).

(1) *Gazette van Gent*, 31 Maart, *Organe des Flandres*, 31 Maart, *Messenger* van 30 Maart.

(2) *Organe des Flandres*, 1 April, *Gazette van Gent*, 2 April en getuigenissen van de politie op het proces van Rlsquons Tout, *Moniteur*, 2e semester van 1848 p. 2379,

(3) *Moniteur* pp. 1867, 2253, 2254, 2255, 2265, 2265, 2379.

(4) *Ibid.*.

Dit was dus de 31^e, de Vrijdag. Die dag deed een volkstoeloop zich opnieuw voor op de Kouter omtrent 8 uur. Kreten van Leve de Republiek stegen op. De politie hield een man aan, maar hij werd door het volk bevrijd, een politieagent en een pompier werden daarbij mishandeld. De bereden gendarmerie moest ingrijpen. In de buurt van de Minardschouwburg kwam het volk weer bijeen. Nieuwe aanhoudingen hadden plaats en toen het volk aanstalten maakte om de gevangene te bevrijden gaf een politiecommissaris bevel te schieten indien het voornemen werd uitgevoerd. Diezelfde dag doorliepen de leerlingen der Academie de straten en kwamen voor het stadhuis betogen. Ze werden door de pompiers uiteengedreven (1). De volgende dag zou een tragisch voorval plaats grijpen.

De ganse dag hadden samenscholingen zich voorgedaan rond het station en op de Kouter.

Omtrent 6 uur liep op die Zaterdag 1 April een zekere Wijngaert, een ijzerdraaijer, door de Korte Dagsteeg al roepende « Leve de Republiek ». Een politieagent kwam voorbij en gaf daarvan bericht aan een politiecommissaris die bevel gaf Wijngaert aan te houden. Twee agenten en twee pompiers gingen daartoe over, maar ze werden al spoedig door een talrijke menigte omringd die poogde hen de gevangene te ontnemen. Ze deden dan beroep op het leger en een sergeant en vijf infanteristen vergezelden hen. Dat troepje werd echter met stenen bekogeld en uitgejouwd en in de Brabantdam ging de menigte ten aanval over. De sergeant beval dan het vuur met het ongelukkige gevolg dat twee jonge arbeiders, Josse Beeckman en Filip Bettenhof gedood werden (2).

Dadelijk hoopt zich een volksmassa op de Kouter op, langs de kant van de Vogelmarkt vooral. De menigte roept, Leve de Republiek, twee politieagenten houden een der woelmakers aan, het volk bevrijd de gevangene. De pompiers, de gendarmen te paard chargeren de menigte. Zelfs de « Organe des Flandres » is van oordeel dat ze optreden « de la façon la plus énergique », maar alles tevergeefs, steeds komt het volk

(1) *Gazette van Gent* van 2 April, *Organe des Flandres* 2 April.

(2) Het volledigste verslag is dat van de gouverneur aan minister Rogier (3 April). Alle dagbladen vermelden het gebeurde maar met een aantal onnauwkeurigheden.

weer op. Dan de uiterste maatregelen. Een commissaris geeft bevel te vuren. Het is echter maar een bedreiging die haar uitwerking niet mist, het volk gaat traag uiteen (1).

Met de onlusten van 1 April is de agitatie ten einde. De volgende dagen waren rustig (2).

Hoe had de burgerij op al die onrustwekkende gebeurtenissen gereageerd? De gegoeden, uiteraard, in de meest conservatieve richting. Er was niet langer sprake van een dilettantistische sympathie voor de radicalen, van een wrokkige afwijzing van de belgische regering. Het was al te duidelijk gebleken, dat die gegoede burgers het behoud van hun bevoorrechte positie en van hun have en goed zelve alleen maar te danken hadden aan het krachtdadige optreden van het gehele staatsapparaat, leger, gendarmerie, politie. Het was aan al die fabrikanten zonneklaar geworden, dat zij hun positie te overstaan van hun hongerende arbeiders alleen maar konden handhaven door nauwe samenwerking met alle behoudsgezinden van het land, en dat het de radicalen en a fortiori de democraten-socialisten waren die hun ware vijanden waren. En al dadelijk blijkt dat besef uit een aantal symptomen: de burgemeester van Gent, een exponent van de liberale opinie in de stad, had zich in de eerste dagen van de woelingen niet zeer energiek getoond, maar vanaf Risquons-Tout weet de gouverneur van Oost-Vlaanderen, die al herhaaldelijk zijn laksheid had gehekeld, niets meer dan lof over het krachtdadige optreden van burgermeester de Kerckhove te zeggen (3). Wanneer een der radicale-liberalen, De Coster Wittcockx, die advocaat en handelaar was, vraagt om lid te worden van de societeyt der Gentse negocianten en fabricanten, l'Union, wordt hij — een bijna enig feit in de annalen van dat genootschap — afgewezen (4). Maar er is veel meer: het blijkt op 30 Maart dat de behoudsgezinde liberalen

(1) *Organe des Flandres* van 2 April.

(2) Verslagen van de gouverneur aan minister Rogier, 3 en 4 April.

(3) Rapport van 3 April.

(4) *L'Organe des Flandres*, 29 Maart.

in de liberale associatie de bovenhand hebben. Op 30 Maart immers komen de leden van het « Kiesgenootschap » bijeen. Dit gebeurt op initiatief van de radicale fractie, die voornemens is door de vereniging een petitie aan de kamers te laten stemmen, strekkende tot de onmiddellijke ontbinding van de kamers en het onverwijld houden van verkiezingen. Maar de behoudsgezinden organiseren zich, iedereen wordt op voorhand bepraat (1) en Metdeppenningen, die voorzit, voelt alras dat de meerderheid zich tegen het voorstel der radicalen zal uitspreken. Hij kondigt dan aan dat het bovenvermelde punt niet zal worden voorgesteld (2). Sedert 12 Maart, drie weken vroeger dus, toen de radicalen volledig meester bleken in het kiesgenootschap, is de tendenz helemaal omgekeerd. Dit feit wordt beaamd door de Gentse correspondent van de « Indépendance » — in die tijd het grote Brusselse blad, die schrijft « dans la classe bourgeoise et industrielle (de Gand) il se manifesta une réaction très prononcée en faveur des idées d'ordre et de modération (3) ». De gouverneur schrijft zijnerzijds op 3 April « depuis Jeudi (30 Maart) l'opinion conservatrice a gagné ici plus de 50 % » (4).

*
* *

De crisis was dus voorbij. Bleef nog over ze te liquideren.

De agitatie onder de arbeiders bleef waarschijnlijk nog enige tijd ondergronds voortleven. Voor hen die al hun hoop hadden gesteld op een sociale omwenteling was Risquons Tout maar een tegenslag, geen einde. En inderdaad nog een tijdlang bleef Tijtgat te Parijs stoken en onderhield hij contacten met de Gentse arbeiders (5). Maar wanneer

(1) Rapport van gouverneur — die een actieve rol speelt in het organiseren van dat verzet — van 30 Maart aan minister Rogier, en verslag van generaal-majoor van Gent aan minister Chazal van 30 Maart (Legermuseum, Risquons-Tout, dossier 9).

(2) Zelfde verslag van de gouverneur. Zie ook *Organe des Flandres* van 1 April, *Message* 1 April, *Gazette van Gent*, 2 April.

(3) Nr van 27 Maart.

(4) Rapport aan minister Rogier.

(5) Cf. DE RIDDER, *La crise de la neutralité belge en 1848*, II, pp. 9-10. Dat ook te Gent een zekere beroering althans potentiëel onder de arbeiders nog voortleefde

in Juni 1848 de arbeidersfractie definitief uit de Franse republikeins regering was verdreven, en deze republiek een uitgesproken conservatief aspect ging aannemen, was ook die hoop voorbij. Een enkele keer nog, in Mei, demonstrenen de Gentse arbeiders onder leiding van Dossche, dan is ook dat voorbij.

Wat de Gentse leiders van de democraten-socialisten betreft, Reno-deyn, die op 14 Maart aangehouden was geweest, werd na enige weken vrijgelaten, Dupré werd gewikkeld in het proces van de samenzweersders van Risquons-Tout doch vrijgesproken, Spilthoorn alleen werd ter dood veroordeeld (4).

Huet moest ook boeten. Zijn toestand werd zo lastig gemaakt dat hij zinslotte in 1851 gedwongen werd ontslag te nemen. Constant Dossche, ontmoedigd, trok naar Afrika waar hij een rol zal spelen in de eerste Belgische coloniale expeditie, de tocht naar Rio Nunez.

*
* *

De arbeiders en de democraten-socialisten waren dus uitgeschakeld. Een zwakke hoop bleef voor de vooruitstrevende: de radicale fractie van de liberale partij. Kon deze het niet meer halen? Ongetwijfeld, ze waren minderheid geworden in de Kiesvereniging, maar ze waren toch nog een sterke groep, ze bezetten nog belangrijke posities in de liberale partij, en er was een nieuwe factor die hen nog hoop gaf: in de eerste paniek die op het uitbreken van de Februarirevolutie in Frank-

blijkt uit een brief van Balliu aan Tesdesco van 29 Mei, waarin hij beweert 15 tot 20.000 arbeiders te kunnen bijeenbrengen, en verder « tous les ouvriers ici et à Gand sont parfaitement disposés ». Uit die brief leren we nog een ander ons elders onbekend voorman der Gentse arbeiders uit dien tijd kennen, « van Belle, ouvrier » die men kandidaat wil stellen voor de verkiezingen (Beschuldigingsacte van het proces van Risquons-Tout *Moniteur*, 1848, 2e semester, p. 1867). Misschien is er wel meer: in een uitvoerig schrijven aan Rogler (14 November 1849) geeft de gouverneur voor zijn indruk te kennen, dat er sedert de gebeurtenissen van Februari-Maart 1849 een clandestiene organisatie der Gentse arbeiders bestaat.

(1) Zijn straf werd omgezet in gevangenis, dan in verbanning. Hij bracht heel wat jaren door in Noord-Amerika en keerde in 1870 naar zijn vaderland terug om er op 12 September 1872 te sterven.

rijk was gevolgd, had het Belgisch parlement zich gehaast een aantal belangrijke hervormingen te stemmen, waaronder vooral van belang was het verlagen van de kiescijns, die overal in België op het wettelijk minimum van fr. 42 werd gebracht. Het parlement was dan ontbonden geweest en nieuwe verkiezingen, met een aanzienlijk groter kiezerkorps, zouden gehouden worden. Zouden deze nieuwe kiezers, die tot mindere sociale lagen dan de vroegere kiezers behoorden, niet radicaler gestemd zijn?

Het was niet ondenkbaar, en dus kwam het er op aan, radicale liberalen op de kandidatenlijst geplaatst te krijgen. De radicalen in het kiesgenootschap manoeuvreerden dus om enige van hun mannen op de lijst te doen plaatsen. Maar wat gebeurde er dan? Een coalitie van alle behoudsgezinden, dus katholieken zowel als liberalen, tegen de radicalen. De katholieken stelden zelf geen kandidaten te Gent, hun pers hield zich met de verkiezingen aanvankelijk niet bezig. In het Kiesgenootschap werd een vinnige strijd geleverd. Het bestuur, dat in handen was van de radicalen, stelde een voorlopige lijst van 7 kandidaten voor de kamer voor. Het waren de vier uittredende volksvertegenwoordigers waaronder een, Delhougne, radicale sympathien had gekoesterd doch sedert de gebeurtenissen van Maart naar de behoudsgezinden was overgegaan (1), en drie nieuwe kandidaten, alle drie vooruitstrevende: adcaat Constant Leirens, Dr De Beil van Deinze, Gust. Callier, alle drie van de groep Huet. Leirens en Callier wezen echter elke candidatuur af, en werden vervangen door Dubois-Beyens, insgelijks van de groep Huet, en A. M. De Leu waarvan de gezindheid ons niet bekend is. Jan de Coster Wittock, een gematigd radicaal, en nog verscheidene anderen werden naderhand ook bij de voorgestelde kandidaten gevoegd. Op de vergadering van het kiesgenootschap waarover de kandidatenlijst zou worden gestemd brak een hevige twist uit en de radicalen werden verslagen. Geen van hun kandidaten werd aangeduid, doch het bestuur van de vereniging gaf zich niet verloren. Daar drie van de gekozen can-

(1) Dit blijkt o. m. heel duidelijk uit de brief die hij aan G. Callier schrijft op de vooravond van de vergadering van de Provinciale Kiesvereniging van 30 Maart, Cf. J. GARSOU, *Quelques épisodes de la révolution de 1848 dans les provinces belges*, pp. 271-72, in ANNALES DU CERCLE ARCHÉOLOGIQUE D'ATH, t. XXIII, 1937).

didaten weigerden op deze candidatuur in te gaan, en dus moesten worden vervangen, stelde het bestuur weer drie radicale kandidaten voor: Dubois-Beyens, De Coster-Wittock en Dr De Beil. Nieuwe vergadering van het kiesgenootschap, nieuwe ruzie, doch deze maal werden de radicale kandidaten verkozen. Geen nood! De gematigden scheurden zich af van het kiesgenootschap, stichten een nieuwe kiesvereniging die een nieuwe lijst van kandidaten voordroeg, waar geen radicalen op voorkwamen. De kiezers zouden beslissen. Er waren maar twee lijsten, die van alle conservatieven (met alleen liberale kandidaten doch gesteund door de katholieken) en die van de radicalen ⁽¹⁾. De verkiezing ging door op 13 Juni en was een verpletterende zege voor de behoudsgezinden ⁽²⁾; hun kandidaten werden alle verkozen en haalden zowat drieduizend stemmen, terwijl geen van de radicalen won. Ze haalden gemiddeld 900 stemmen. De gemeentekiezingen die twee maanden later doorgingen gaven een dergelijke uitslag.

*
* *

Het zou op het eerste gezicht wel zonneklaar blijken, dat al die woelingen van het voorjaar 1848 op niets anders zijn uitgelopen dan op een versterking van de conservatieve opinie te Gent. Maar zulks ware een zinsbedrog. Wat wel vast staat, is dat de gegoede standen, die het monopolium van het aandeel aan het staatsleven bezaten, veel conservatiever zijn geworden dan ze te voren waren, zelfs de nieuwe kiezers, die door de verlaging van de kiescijns voor het eerst stemrecht hebben verkregen, zijn voor een deel behoudsgezind ⁽³⁾. Maar voor ons

(1) Voor al deze verwickelingen, zie D. DESTANBERG, *De Kiezingen te Gent sedert 1830* (Gent 1910), pp. 106-109.

(2) «La république a été battue» schrijft de behoudsgezinde kandidaat Rollin aan Rogler op 13 Juni 1848 (Fonds Rogler Hlasse 75; brief van 13 Juni).

(3) We zeggen, voor een deel en we mogen zelfs zeggen, een klein deel. Het loont immers de moeite de uitslagen van de verkiezingen van 13 Juni 1848 van dichtbij te ontleden: het arrondissement telde 5708 kiesgerechtigden, waaronder 3244 van de stad, maar in felte hebben slechts 3301 kiezers gestemd, waaronder 2.049 van de stad. Aangezien wel nagenoeg alle stemmen van het platteland voor de behoudsgezinde lijst zullen geweest zijn volgt daaruit dat de plus minus 900 kiezers die

stelt zich de vraag wel anders : welk is de weerslag geweest van die gebeurtenissen op de andere volksklassen, op de geringe burgerij en op de arbeiders? Voor de moderne historicus is het antwoord op deze vraag veel belangrijker dan deze naar de gezindheid van de 3000 goeden. Belangrijker, maar ook veel moeilijker.

Wat de arbeiders betreft is er althans een feit duidelijk : in het na-jaar van 1849 breekt te Gent de eerste georganiseerde vrij algemene staking uit in het katoenbedrijf. Tien jaar vroeger was er een oproer van de Katoenbewerkers geweest, thans is het een gecoördineerde staking, voor korter arbeid en beter loon. De arbeiders van de fabrieken die niet staakten steunden de stakers (1). De organisatie van de werklieden kwam bewonderenswaardig voor aan de gouverneur van Oost Vlaanderen (2). Wat veel meer is, hij vermeent dat deze arbeiders sedert de Februari-Maart 1848 gebeurtenissen georganiseerd zijn (3).

Maar hoe zouden die arbeiders georganiseerd zijn geraakt? Ook hier kan een embryo van antwoord worden verstrekt : sedert Juni 1848 verschijnen verschillende bladen te Gent die voor de arbeiders geschreven zijn of althans zich in ruime mate voor de arbeiders interesseren. Het zijn « De Broedermin », die uitging van de kring van Huet (4), « Vlaanderen's Welvaren » dat we niet in de gelegenheid waren in te

voor de lijst der democraten-socialisten gestemd hebben, van de stad moeten zijn, en dan komt men tot dit onverwacht resultaat dat bijna de helft van de stemmen der stedelijke kiezers (900 op 2049) voor de democraten socialisten zijn uitgebracht geweest! Daar het niet zeer waarschijnlijk is dat vele van die democraat-socialistische stemmen door zeer goeuden werden uitgebracht, komt men vanzelf tot het besluit dat ze voor een aanzienlijk deel de opinie van de nieuwe lezers weerspiegelen.

(1) AVANTI, *Een terugblik*, blz., 131-138.

(2) Brief van gouverneur aan minister Rogier (Fonds Rogier) van 23 November 1849.

(3) Ditto van 14 November.

(4) Het eerste nummer verscheen op 23 Juni 1848. Het blad is zeer wel opgesteld, maar is geen arbeidersblad al staat het zeer sympathiek tegenover de arbeiders. De tendenz is eerder kristen-democraat dan socialistisch. Over de band met de kring van Huet zie een brief van Emile de Laveleye, in *La Gazette* van 14 Januari 1889.

zien, en « Artevelde » dat uitgaat van de democraten-socialisten (1). Het is moeilijk om zeggen in welke mate de arbeiders deze bladen lezen. Een sterk percentage waren ongetwijfeld ongeletterd, aangezien op 846 recruten voor het jaar 1846, 362 niet konden lezen. Aangezien dit wellicht uitsluitend jongens uit de arbeiderstand betreft, en dat deze stand iets meer dan de helft van de stadsbevolking uitmaakte, kan men ruw geschat aanvaarden dat 2 arbeiders op de drie niet konden lezen. Maar ook die konden in de politieke agitatie worden betrokken. Een nieuwe meetingcampagne wordt gelanceerd in Januari 1849. Zoals men ziet waren er elementen genoeg die de arbeiders moesten beïnvloeden en hun optreden tegenover de fabrikanten in het najaar van 1849 wordt dat veel begrijpelijker.

Maar het schrijven en uitgeven van dagbladen, het inrichten van meetings, was in 1848 niet het werk van arbeiders zelf, maar wel van leden van de burgerij. En dit is reeds een eerste bewijs van dit belangrijke feit, dat na de gebeurtenissen van Februari-Maart 1848 de meest begoeden wel conservatiever waren geworden, maar de geringe burgerij, daarentegen, radicaler was geworden. Dit wordt met alle mogelijke nadruk betuigd door de gouverneur van Oost-Vlaanderen, in een belangwekkend rapport over de toestand der openbare mening te Gent geschreven op 15 November 1848, en waarin het volgende staat : « En, général, je dirai que le centre de la cité est devenu beaucoup plus gouvernemental, mais que par contre les extrémités le sont devenues infiniment moins... La classe dans laquelle l'esprit d'ordre compte le plus de défaites est... celle qui se compose des petits artisans, des petits industriels, des cabaretiers, des ouvriers à journées... » (2).

(1) Het werd geredigeerd naar de gouverneur van Oost-Vlaanderen meent te weten (brief aan Rogier van 15 November 1848) door de advocaten Delwaert (radicaal-liberaal) en Constant Leirens (van de Société François Huet). Constant Leirens was een vriend van Spilthoorn en ze waren beiden oorspronkelijk van plan om gezamenlijk dat blad uit te geven. De aanhouding van Spilthoorn verhinderde dit, maar het feit (dat vast staat, zie Proces van Risquons-Tout, getuigenis van Jottrand, *Moniteur* 1848 blz. 2315) is kenschetsend voor de tendenz van deze publicatie, die nochtans na enige tijd eerder radicaal liberaal dan democratisch-socialist zal worden.

(2) Brief van gouverneur aan minister Rogier van 9 November 1848.

*
**

Hebben al deze woelingen een blijvende werking uigeoefend op de geesten, dient men in de storm van 1848 voor onze stad, zoals voor vele gebieden van Europa, een hoofdmoment te zien waarna alles nooit meer wordt als tevoren en zich op nieuwe banen richt? Op die vraag blijven we voorlopig het antwoord schuldig.